

Траццяк З. І. (Полацк)
Беларус-бежанец як нацыянальны прадстаўнік «страчанага пакалення» (на прыкладзе твораў М. Гарэцкага)

Паняцце «страчанае пакаленне» з часу з’яўлення ў 1926 г. у рамане Э. Хемінгуэя «Фіеста» («І ўзыходзіць сонца») набыло мноства сэнсаў. Яго аўтарства празаік звязвае з Г. Стайн. У яе разуменні «страчанымі» трэба лічыць большасць амерыканскіх «літаратурных мадэрністаў, якім не давала спакою адчуванне здрады і пустаты, што было прынесена ваенным разбурэннем» (*Literary modernists haunted by a sense of betrayal and emptiness brought about by the war’s destructiveness.*) [5, p. 75]. Яно пацвердзіла банкруцтва пазітывісцкіх ідэй і веры ў розум як сродак паляпшэння жыцця з дапамогай навуковых дасягненняў і новых сацыяльных праектаў. Аўтар «Фіесты» звязваў адчуванне «страчанасці» не толькі з падзеямі Першай сусветнай. У творы «Свята, якое заўсёды з табой» Э. Хемінгуэй адзначае: «...усе пакаленні ў нейкай ступені

страчаныя, так было і так будзе» (...all generations were lost by something and always had been and always would be ...) [3, p. 23]. Выснове папярэднічала спалучэнне ў рамане «Фіеста» двух эпіграфаў: словаў Г. Стайн і цытаты з «Кнігі Эклісіяста, ці Прапаведніка» (*One generation passeth away, and another generation cometh; but the earth abideth forever ... The sun also ariseth, and the sun goeth down, and hasteth to the place where he arose ... The wind goeth toward the south, and turneth about unto the north; it whirleth about continually, and the wind returneth again according to his circuits. ... All the rivers run into the sea; yet the sea is not full; unto the place whence the rivers come, thither they return again* [4, p. 11].). Нам здаецца, што зварот да Бібліі падмацоўвае ідэю маштабнасці і цыклічнасці ўзнікнення пачуцця «страчанасці».

У вузка гістарычным сэнсе згаданае паняцце выкарыстоўвалася для наднацыянальнай характарыстыкі сукупнасці людзей (вайскоўцаў, цывільных), якая перажыла ўзрушэнне Першай сусветнай, але атрымала духоўныя і фізічныя траўмы, што перамаглі яе. Усведамленне бесперспектыўнасці прыводзіла да страты ідэалаў і разумення таго, што мірнае жыццё не прыносіць адчування самадастатковасці. Таму «страчанай» асобе абсурднай здавалася магчымасць знайсці супакаенне ў стваральнай дзейнасці на карысць сабе ці іншым. Такое ўспрыманне «страчанасці» знайшло прыхільнікаў сярод мастакоў слова ў Еўропе.

Тыповымі «страчанымі» персанажамі ў заходнееўрапейскай літаратуры былі ананімны апавядальнік і галоўны персанаж Уінтэрборн з рамана Р. Олдынгтана «Смерць героя», пратаганісты з раманаў Э.М. Рэмарка «На Заходнім фронце без зменаў» і «Вяртанне». Паводле А. Мулярчыка, асноўнымі іх рысамі былі: расчараванасць у пазітывісцкіх ідэалах і песімізм у поглядах на будучыню; індывідуалізм, які не выключае пачуцця франтавога братэрства з такімі ж пакутнікамі; імкненне да сапраўднага кахання і сяброўства, якое не можа спраўдзіцца ў пасляваеннай рэальнасці; апалітызм і жаданне адасобіцца ад грамадства ў сферы інтымных пачуццяў [2, с. 772–773].

Гісторыю нашай краіны не магчыма ўявіць без падзей напаўзабытай вайны, што паклала пачатак чарадзе катаклізмаў у першай палове XX ст. Яе подых стаў адчувальным 5 жніўня 1914 г., калі ў заходніх губернях Расійскай імперыі ўвялі ваеннае становішча. На плечы маладой нацыі лягла праблема забеспячэння фронту. У 1915 г. баявыя дзеянні наблізіліся да сучасных межаў краіны. Верасень таго ж года вызначаецца адной з самых крывапралітных аперацый: нямецкія войскі прарываюць фронт у раёне Свянцян. Наступныя гады прыносяць Нарачанскую і Баранавіцкую аперацыі, нямецкую акупацыю заходніх (беларускіх па этнічным складзе) губерняў, лютаўскую рэвалюцыю

1917 г. Сітуацыя развівалася так, што «чужая» вайна за перадзел сфер уплыву адбывалася ў тым ліку на тэрыторыі, заселенай беларусамі. Галеча, эпідэміі, небяспека вымусілі іх пакінуць родныя мясціны і накіравацца шукаць лепшай долі перш за ўсё ў іншыя губерні Расійскай імперыі.

Спецыфіка развіцця айчыннага літаратурнага працэсу не спрыяла стварэнню вялікай колькасці кніг, прысвечаных падзеям 1914–1918 гг., бо яны не сталі кульмінацыяй у быцці народа. Адной з ключавых фігур у асвятленні дадзенай тэматыкі становіцца М. Гарэцкі. Аб’ём прозы класіка пра Першую сусветную вайну невялікі: апавяданні «Літоўскі хутарок», «Генерал», «На этапе», «Рускі», замалёўка «Пакінутыя хаты», «Сібірскія абразкі» «Уцекачы» і «Палонны». Разам з дакументальна-аўтабіяграфічнай кнігай «На імперыялістычнай вайне», асобнымі часткамі аповесці «Камароўская хроніка» і аповесцю «Ціхая плынь» яны ўтвараюць найбольш поўны корпус мастацкіх помнікаў, прысвечаных падзеям 1914 – 1918 гг., у айчыннай літаратуры (першая сусветная вайна знайшла адлюстраванне ў такіх творах беларускіх мастакоў слова як аповесць «Набліжэнне» (1934) З. Бядулі, апавяданні «Герой нацыі» (1934) Э. Самуйлёнка і «Мой сусед» (1927) К. Крапівы.). Тэму бежанства, выкліканага вайной, М. Гарэцкі закранае ў драматычным творы «Жартаўлівы Пісарэвіч». Узятая ў сукупнасці, праца класіка адлюстроўвае беларускую канцэпцыю асэнсавання Першай сусветнай. Згодна ей забіты ў першы ж дзень на перадавой гаротнік Хомка – нацыянальны тып салдата-ахвяры, смерць якога не была ні высакароднай, ні гераічнай. Ён нават не паспеў усвядоміць, за што на жыццёвым шляху яго напаткалі пакуты. Надзелены ад нараджэння тонкай духоўнай арганізацыяй, Хомка мог стаць прадстаўніком «страчанага пакалення». Гэта нельга сказаць пра Лявона Задуму, які змагаецца з расчараваннем у жыцці, маючы на мэце паспрыяць нацыянальнаму адраджэнню. Нягледзячы на абсурднасць існавання, ён не імкнецца да самаразбурэння, не шукае авантур, а яго інтымныя пачуцці звязваюцца у тым ліку і з палітычным становішчам беларускіх зямель.

На наш погляд, беларус-бежанец (селянін) у творах М. Гарэцкага паўстае як прадстаўнік «страчанага пакалення» ў літаральным і пераносным сэнсе (Для М. Гарэцкага бежанец – не толькі чалавек, які пакінуў месца жыхарства з прычыны вайны ці прыроднага бедства. Празаік уводзіць катэгорыю «духоўнае бежанства». Духоўнымі «бежанцамі» становяцца персанажы-інтэлігенты, якія адчуваюць унутраны канфлікт з грамадствам Расійскай імперыі, што паралізуе свабоднае волявыяўленне і ганьбіць іх нацыянальныя каштоўнасці. Адзіным выйсце пратаганісты бачаць адасабленне ад масы. Гэта пазіцыя

з'яўляецца спрадвечнай і ў меншай ступені звязана з падзеямі Першай сусветнай вайны). Дадзены персанаж губляе звыклае месца жыхарства, вякамі выпрацаваныя традыцыі і веру ў будучыню. Самым жудасным для яго становіцца разбурэнне і рабаванне яго сядзібы («Літоўскі хутарок», «Пакінутыя хаты»). Праз увядзенне ў апавядальную канву вобразу напаўзруйнаванай хаты М. Гарэцкі адлюстроўвае спецыфіку светаўспрымання персанажа-селяніна, дамінантай у мікракосме якога з'яўляецца вонкава не вельмі прывабнае, але сакральнае па сваёй значнасці збудаванне. Вакол яго сканцэнтравана пераважная большасць памкненняў простага чалавека, яе дабрабыт атаясамліваецца з дабрабытам персанажа. Можна пагадзіцца з назіраннямі М. Мушынскага, які заўважае, што спалены хутар з ацалелай хатай (у апавяданні «Літоўскі хутарок») «успрымаецца як маштабны сімвал зруйнаванага, панішчанага вайною краю» [2, с. 390], часткай якога становяцца і безыменны апавядальнік, і аўтар.

Персанаж-беларус да апошняга спрабуе застацца на радзіме, але лёс вымагае яго накіравацца ў падарожжа, што перажываецца ім як вандроўка ў іншасвет. За знешнім спакоем пратаганіста (замалёўка «Палонны») хаваецца распач асобы, якая назаўжды страціла веру ў справядлівасць быцця. Асабліва прыкрыя пачуцці выклікае неабходнасць пакінуць земляробчую працу і тыя невялікія набыткі, што даліся надзвычайным напружаннем фізічных і духоўных сіл.

З тэмы бежанства праявіліся пачынае распрацоўку катэгорый «народнае», «нацыянальнае» і «міжнацыянальнае» ў творах пра вайну. М. Гарэцкі заўважае, што Першая сусветная вайна паскарае працэс знаёмства беларусаў з прадстаўнікамі іншых этнасаў. Яго хвалюе, ці дастаткова яны ўсведамляюць сваю нацыянальную ідэнтычнасць, што яны могуць супрацьпаставіць жаданню пазбавіць іх гістарычнай памяці і пачуцця гонару за мінулае. Пісьменнік не вельмі аптымістычны ў сваіх прагнозах, асабліва ў дачыненні да маладога пакалення. Адарваўшыся ад «роднага карэння», моладзі лягчэй за ўсё страціць нацыянальныя рысы, што не паспелі стаць абавязковым кампанентам яе ментальнай структуры. Паводле М. Гарэцкага, супрацьстаяць «нацыянальнай страчанасці» можа толькі дзейнасць інтэлігентаў-падзвіжнікаў кшталту Лявона Задумы. Нягледзячы на перыпетыі лёсу, яны не губляюць галоўную мэту існавання і спрабуюць карэнным чынам змяніць сітуацыю праз арыентаваную на нацыянальнае адраджэнне працу (у тым ліку з моладдзю).

У адрозненне ад заходнееўрапейскіх «страчаных» персанажаў беларус-бежанец не бачыць выйсця ў самагубстве. Нават калі быццё здаецца бесперспектыўным, спрацоўвае вякамі выпрацаваны ахоўны

механізм: пазбавіць сябе жыцця – справа ганебная і магчамая толькі ў самых выключных абставінах. Пакуль ёсць хаця б мінімальная надзея асталявацца на новым месце, дачакацца канца вайны і вярнуцца дадому, пратаганіст-беларус старэйшага пакалення трымаецца за існаванне на гэтым свеце. Ад вяртання на радзіму ён не чакае нічога, апроч магчымасці пабачыць з дзяцінства знаёмыя мясціны, пажыць у роднай вёсцы, папрацаваць на добра вядомым палетку і трапіць на могілкі да продкаў. У гэтым жаданні беларусы карэнным чынам адрозніваюцца ад персанажаў Э. М. Рэмарка «Вяртанне», якія кароткі час спадзяюцца, што пасля вайны жыццё павінна змяніцца, бо іх праблемы заўважыць грамадства. Беларус-бежанец нават не спадзяецца на гэта, таму прычыны для новага расчаравання-страты не існуе.

Падсумоўваючы сказанае вышэй, варта адзначыць, што, ў адрозненне ад заходнееўрапейскай, у беларускай літаратуры нацыянальным тыпам прадстаўніка «страчанага пакалення» становіцца не вайсковец-гараджанін, а селянін-бежанец. Яго расчараванне ў быцці не выліваецца ў самагубства, эпатаж, пошукі авантур ці безагляднае заглыбленне ў пачуццёвую сферу. М. Гарэцкі падкрэслівае вытрымку героя, што выпрацоўвалася стагоддзямі гаротнай гісторыі яго радзімы. Асноўным болей пісьменніка становіцца «нацыянальная страчанасць» маладога пакалення, якое можа вельмі хутка страціць сваю беларускасць, адарваўшыся ад каранёў.

1. Мулярчик А. Потерянное поколение / А. Мулярчик // Литературная энциклопедия терминов и понятий / гл. ред. А. Николукин.– М.: НПК «Интелвак», 2001.– С. 772–773.
2. Мушынскі М. Гарэцкі Максім Іванавіч / М. Мушынскі // Беларуская энцыкл.: у 18 т.– Мн., 1997.– Т.5.– С. 81.
3. Hemingway E. A Moveable Feast / E. Hemingway.– Dell Publishing Company, New York, 1971.– 128 p.
4. Hemingway E. Fiesta. The Sun Also Rises / E. Hemingway.– М.: Международные отношения, 1981.– 246 с.
5. O'Brian S. M. 'A, Also, Am in Michigan': Pastoralism of Mind in Hemingway's 'Big Two-Hearted River' / S.M. O'Brian // The Hemingway Review.– 2009.– Vol. 28, № 2.– P. 66–86.